

Főszerkesztő: Brády Zoltán
Ára: 220 Ft

Az értelmiség magyar folyóirata
XVII. évfolyam 2004. 02.

KAPU

Az esély meséje

Gondolkodó

Siposhegyi Péter Csak szó, szó, szó	3
Magyari Zoltán Gazdasági válság, civilizációs válság	8
Csapó Endre (Sydney) Az ország, úgy általában	11
Csűrös András Töprengés egy szerkesztőségben	14
Kiáltvány	15
Dr. Gajda Pál Benes nacionalista szűklátókörűsége	16
Dr. Kreczinger István A Székely Nemzeti Tanács és Székelyföld autonómiája	19

Nyugati szemmel

Hollai Hehs Ottó (Németország) Közös gondok	21
Veszely Ferenc (Kanada) Intő idézetek	23

Biztonságpolitika

Hodossi Imre Csatlósok és szövetségeseik	24
---	----

Gazdaság

Gazdag László Agrárgazdaság: a hatékonyság kérdése és a modernizáció	27
--	----

Magyar múlt

Östörténetünk és nyelvünk erőszakos finnesítése ellen	
Marác László (Amszterdam)	35
Bakay Kornél	38

Világszerte

Borbély Zsolt Attila (Temesvár) Új kezdet Erdélyben	42
Bagoly Zsolt Autonóm közösségként az Európai Unióba	45
Asztalos Lajos kolozsvári levele Egyeseknek...	46
Pakot Fülöp Magáncivódásaim	47

Rácz Zoltán (Szabadka) Rossz pezsgők pukkanása	50
Sass László (Szabadka) Vezéraldozat	52
Skrivanek Dániel (Felvidék) „A capite foetet piscis” – avagy a Dzurinda-kormány elmúlt évének mérlege	54
Kékesi Raymund Benesi dekrétumok	57
Krausz Tivadar Mi Kossuth Lajos rozsnói büne	58
Köröspataki Kiss Sándor Őszi séták Burgenlandban	59

Egyetemes talányok

Grandpierre K. Endre- Grandpierre Attila Attila és a hunok	62
--	----

Kultúra

(a. k.) „Másképpen lesz holnap”	66
László György Bűz	67
Tirpák-Vaskó Sándor (Las Vegas) A két barát	69
Rózsa-Flores Eduardo A kémsztori folytatódik	73
Mézes Gergely Miről gondolkodjunk?	73
Dr. Barla Ferenc Hulló levél nesze	74
Aniszi Kálmán Györkös Mányi Albertre emlékezve	75
Bezerédi Zoltán (Köln) Baloldali rasszista könyvsikere Németországban	76
Kékesi Raymund Gyermekrajzmúzeum Magyarországon – Haza az interneten	76
Urbán Péter Angyalföldi bolond	77
Kakucsi László Kései vallomás	78
Galambos Szilveszter Egy humorista emlékirataiból	78

Társadalmunk

Vida Anikó Nemzetkonceptiók és státustörvények	80
Közlemények	87

Tudósítások a háttérből

Czike László A nemzetrontás stratégiája	88
--	----

AdYdas

Krausz Tivadar „Utolsó felszólítás! Kuss!”	90
---	----

Interjú-riport-dokumentum

Nádor István Ez a hihetetlen, Tamás	91
Kalmár Imre A korrupció logikája II. rész	92
Prof. Dr. Bokor Imre Tíz nagy hazugság	98
Beke György Szűzmáriás zászlók alatt	102
Cs. Szabó Béla Tények a Vásárhelyi-tervről	109
Révffy László – Londonból Mesél a múlt	111
Roób Gusztáv A Bolyaiak életének tanulságai	114
Kékesi Raymund Elcsatolt magyarok, autonómia, egyházpolitika – és a magyar kormány	117
Urbán Péter Politikai morál a századelőn	120
Kitta Gergely Panaszok, Pénzügyek, Pampalínik	121
Kövesdi István-Mézes Gergely A szexipar hétköznapjai	122
Deák Ferenc Egy nagy vereség haszna	124

Olvasó a KAPU-ban

Egy brüsszeli tévénező levele	127
KopjaPress Kedves Olvasók!	127

Rejtvények

www.kapu.cc
Ne feledje!

Vida Anikó

Nemzetkonceptiók és státustörvények

A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvényjavaslat parlamenti vitájának elemzése

BEVEZETÉS

A nemzeti identitás elméleti kérdéseivel és a különféle nemzetfelfogások sajátosságaival „A nemzeti identitás nemzetközi összehasonlító vizsgálata” című kutatászemináriumon ismerkedtem meg. A kurzus lezárásaként – a Nemzetközi Társadalomkutatási Program keretében lefolytatott, 1995-ös szociológiai adatfelvétel¹ eredményeit felhasználva – készítettem el a magyar és a lengyel nemzeti identitás jellemzőit bemutató dolgozatomat. Hipotézisem az volt, hogy a történelmi-geopolitikai helyzet és a társadalomtörténeti fejlődés hasonlóságai alapján mindkét országban az ún. kultúrnemzeti identitás elemei lesznek túlsúlyban. Az empirikus adatok ezt a hipotézist csak részben támasztották alá.

A „Kárpát Projekt” című kurzus végén írott tanulmányban – az Erdélyben és Dél-Szlovákiában együtt élő többségi és kisebbségi nemzetiségi csoportok egymás közötti viszonyát vizsgáló szociológiai kutatás adatainak másodelemzésével – a szlovákok és a románok önképét hasonlítottuk² össze. Feltételeztük, hogy mindkét nemzet esetében – a kultúrnemzeti sajátosságokból adódóan – a kompenzatorikus jellegű, erkölcsi dimenzióban elhelyezkedő pozitív tulajdonságok lesznek túlsúlyban. Az elemzés eredménye szerint a szlovák önképre valóban a hagyományos, „kisnemzettudatból” eredő pozitív erkölcsi megítélés jellemző, míg a román önarckép klasztereinek legjellemzőbb tulajdonsága a saját nemzetük erős alul-, illetve felülértékelése.

A nemzeti identitással kapcsolatos „előtanulmányaimból” következik, hogy a státus-, illetve kedvezménytörvénynek nevezett jogszabály – hivatalos nevén „A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvény” – számomra attól válik kisebbségsszociológiai relevanciával is bíró, érdekes témává, hogy „miután visszanyúl a nemzet újra egyesítésének a gondolatához, ezáltal megkerülhetlenné teszi a „ki a magyar” kérdés megválaszolását.” (Törzsök 2001)

A tanulmány megírásakor abból az elméleti előfeltevésből indultam ki, hogy a kérdésre adott válaszok különféle nemzetdefiníciókat implikálnak, így a státustörvény körül kialakult vitában megjelenő véleményekből kirajzolódhat a nemzeté válás és a nemzetek két alaptípusának – politikai vagy államnemzet, illetve kultúrnemzet – ideáltípusos konstrukciója. A törvényjavaslat parlamenti vitájának elemzésével az alábbi kérdésekre szeretnék választ kapni:

• A vitában részt vevők milyen nemzeti identitás diskurzusokat használnak, a „magyarsághoz” tartozás kritériumainak meghatározásában – a nyelvi-etnikai elemek dominanciája mellett – milyen mértékben jelennek meg a politikai nemzetfelfogás ismérvei?

• A kulturális értelemben vett nemzetkonceptión belül felfedezhető-e a „közép- és kelet-európai politikai lelkiség” Bibó István által leírt jellegzetes vonásai, úgymint a közösségért való egzisztenciális félelem vagy a politikai jellem deformálódása?

• Az országgyűlési vita témacsoportok szerinti vizsgálata alattámasztja-e azokat a vélekedéseket, melyek szerint Magyarország

politikai kultúrájában erős hagyományai vannak az érzelmi vagy „illúziópolitizálásnak”³, ezzel együtt a pragmatikus politizálás elutasításának?

A PARLAMENTI VITA ELEMZÉSE

A T/4070. számon előterjesztett, „A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvényjavaslat” parlamenti vitájának elemzéséhez az Országgyűlés 2001. április 19-ei és május 9-ei vitanapjáról, valamint a június 19-ei záróvitáról, illetve zárószavazásról készült jegyzőkönyveket használom fel. A politikai metaforák, szimbólumok és ideológiai konstrukciók használatán alapuló spekulatív elemzés során két vezérelv szerint rendeztem a szöveget. Az elemzés első részében témacsoportok szerint mutatom be az országgyűlési vitában részt vevők kijelentéseit, azt vizsgálva, hogy az egyes szereplők milyen arányban és módon használják a különböző témákat.

Mivel a dolgozat alapkérdése a nemzeti identitás-konstrukciók, illetve a nemzetfelfogások különbségeinek feltárása volt, ezért az elemzés második részében a törvény alapkonceptióját érintő felszólalások elemzésére helyezem a hangsúlyt, arra a kérdésre keresve a választ, hogy a vitában részt vevők milyen nemzeti identitásdiskurzusokat használnak, államnemzeti vagy inkább kultúrnemzeti ismérvek alapján határozzák-e meg a nemzetet. Továbbá, hogy a parlamenti pártok képviselői – legfőképpen a törvénytervezet előkészítői és benyújtói – mit értenek egységes magyar nemzeten, következképpen milyen módon – „a kulturális nemzet fenntartásával” vagy „politikai nemzetegyesítéssel” – kívánják biztosítani a határon túl élők „egységes magyar nemzethez való tartozását”.

A KEDVEZMÉNYTÖRVÉNY KÖRÜLI VITÁBAN MEGJELENŐ TÉMÁK

A törvénytervezetet támogató politikai szereplők által használt kijelentések tartalmi-logikai hasonlósága, valamint az említések gyakorisága alapján az alábbi témacsoportokat különböztettem meg: (1) érzelmi és morális okok; (2) asszimiláció- és migrációellenes érvek; (3) közjogi státus; (4) geopolitikai helyzet; (5) alkotmányos kötelezettség; (6) gazdaságpolitikai megfontolások; (7) jogalkotási-jogtechnikai indokok.

ÉRZELMI ÉS MORÁLIS OKOK

A legtöbb hozzászóló érzelmi, illetve morális okokra hivatkozva foglalt állást a törvény szükségességével kap-

csolatban. Így az összetartozást, felelősségérzetet és szolidaritást hangsúlyozó parlamenti megszólalások többségét az emelkedett, ünnepélyes, patetikus hangvétel jellemezte, sok esetben ezzel ellenpontozva a törvénnyel szemben felhozott „szikár”, technikai jellegű, kritikus észrevételeket: „Éljünk ezzel a lehetőséggel, fogjuk meg egymás kezét, és érezzük át az egymással szembeni felelősséget.”⁷⁵ A szomszédos országokban élő magyarokról szóló törvényjavaslat támogatásának indokaként gyakran jelentek meg érzelmi argumentációk, melyekben személyes kötődésekre és élményeikre hivatkoztak a képviselők: „...nagyszüleim mindannyian a jelenlegi otthonunktól ezer kilométerre fekvő, csodálatos hangzású Istensegítsen és Józseffalván születtek, nőttek fel, s kötődtek házasságot.”⁷⁶ A morális érvek sorában eklektikus keverednek a világi és a vallási elemek a népmesék ősi bölcsességével: „Az emberi természetbe mélyen bele van égetve az egymás iránti felelősség, a szeretet a keresztény kultúra lényege (...); Szülők, pedagógusok, lelkészek gyakran hangoztatják a gyerekeknek, hogy jobb adni, mint kapni.(...); Amit adunk, talán nem sok: talán nem több, mint az a fél pogácsa, amelyet a népmesék hősei osztanak meg a rászorulókkal (...).”⁷⁷

ASSZIMILÁCIÓ- ÉS MIGRÁCIÓELLENES ÉRVEK

A törvénytervezetet benyújtók második leggyakrabban hivatkozott érve, hogy a támogatások segítséget nyújtanak (nyújthatnak) a kisebbségi sorban élő magyarság szülőföldjén való megmaradásához, nemzeti önazonosságának megtartásához, kultúrájának, anyanyelvének megőrzéséhez. Állításaik alátámasztásához a Balázs Ferenc Intézet határon túli magyarok körében végzett kutatási eredményeit használták fel, mely szerint a schengeni határok lezárulása esetén kivándorolni szándékozók aránya kétszerese azokénak, akik a különleges státus megszerzése esetén is a migrációt választanák.

A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvénytervezet – előterjesztőinek eredeti szándéka szerint – a határon túli magyarság asszimilációját, valamint szülőföldjének elhagyását lenne hivatott megakadályozni: „...ez a törvény a Magyarországra való települést, az anyaországba való áramlást próbálja egy picit lassítani, megállítani vagy megfordítani...”⁷⁸

KÖZJOGI STÁTUS

A határon túli magyarok speciális jogállásának fontosságát hangsúlyozó érvelések akár az érzelmi és morális témacsoporthoz is tartozhatnának, ám a magyar igazolványnak kitüntetett jelentőséget tulajdonító hozzászólások egy másfajta logikai rendszerbe illeszthető koncepció megjelenéséről tanúskodnak. Nevezetesen arról, hogy „(...) nem a kedvezmények tartalma, hanem célja a lényeg: a határon túli magyarok személyre szóló státusa a magyar jogrendben: a státus, amelynek alapján otthon lakva, itthon érezhetik magukat az anyaországban.”⁷⁹ Az anyaország és a kisebbségi ma-

gyarok között létrejövő új típusú közjogi kapcsolat „materializálódását”, az arcképes igazolványt még a tervezetet bírálók is „...lélektani jelzésnek, gesztusnak tartják”⁸⁰. A törvény meghozatalának „önmagáért valósága” – függetlenül a kedvezmények, illetve támogatások tartalmától, lehetséges következményeitől – olyan érvrendszer, amellyel racionálisan nehéz vitatkozni.

GEOPOLITIKAI HELYZET

A vitában részt vevők ugyancsak gyakran hivatkozott érvelése szerint a törvény létrejöttét a magyar külpolitika három fő célkitűzésének megvalósulása magyarázza: „...létrejött és kiteljesedett az euro-atlanti politika, a regionális vagy szomszédpolitika, a magyarság- vagy nemzetpolitika közötti szerves egység.”⁸¹ Ide tartoznak még azok a vélekedések is, amelyek a törvénytől remélik a közép-európai régió stabilitását; „Magyarországtól azt várja el a nemzetközi közösség, hogy hídfőállást képezzen a nyugati értékek és szabályok terjedése érdekében”⁸², valamint a várható uniós csatlakozásunkkal kapcsolatos félelmek eloszlatását a határon túli magyarok körében: „Sokszor fogalmazódik meg manapság, hogy a jövőbeni uniós csatlakozás, keletre tolva a schengeni határokat, kettészakíthatja a hazai és a határon túli magyarságot, megnehezítheti az élő kapcsolatok fenntartását.”⁸³

ALKOTMÁNYOS KÖTELEZETTSÉG

Az említések gyakorisága szerinti rangsor ötödik helyére azokat a kijelentéseket soroltam, amelyek az Alkotmány 6.§ (3) bekezdésével – mely szerint a Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását – indokolták a törvény szükségességét. E vélemények azt hangsúlyozzák, hogy a törvény elfogadásával állami közfeladattá minősülnek azok az alkotmányban rögzített felelősségi elvek, amelyeket mindezidáig nem sikerült konkrét tartalmakkal megtölteni. „Sokszor idéztük, de talán nem mindig gondoltuk végig, hogy mit is jelent ez a felelősség, mi ennek a felelősségnek a lényege, milyen természetű ez a felelősség. Jogi, erkölcsi, politikai, netán történelmi?”⁸⁴

GAZDASÁGPOLITIKAI MEGFONTOLÁSOK

A költség-haszon számításokra épülő pragmatikus megfontolások kevésbé gyakran jelentek meg a törvénytervezet támogatóinak hozzászólásában. A gazdasági érveket hangoztató vélekedések többsége az illegális foglalkoztatás visszaszorítását, a feketemunka részarányának csökkentését és a strukturális munkanélküliség gondjainak enyhítését várja a kedvezménytörvény elfogadásától: „Jövedelmük törvényessé válhat, a magyar állam számára ez adóbevételt is jelenthet. A legális munkavállalás által csökken a munkavállalók kiszolgáltatottsága, mert az illető a munkájáért nem kaphat kevesebbet, mint a törvény által garantált minimálbér.”⁸⁵ A munkaerőhiány okozta problémák megoldásának lehetőségére hivatkozó egyik fel-szólaló – igaz, kódolt formában – a magyarországi cigányságot tette felelőssé a betöltetlen munkahelyekért. „...számos olyan munkahely van, amit egész egyszerűen az ott élők nem kívánnak betölteni.(...) ...és nagyon sok helyen inkább a segílyt veszik fel, nem pedig ilyen munkákra mennek el. Nem kívánok e téren további véleményt mondani, mert a végén még valami teljesen valótlan dolgot fognak rám sütni, aminek semmi alapja nincsen.”⁸⁶

Ügyszintén a gazdasági kalkuluson alapuló érvek sorába tartoznak azok a vélemények, amelyek a törvénytervezet elfogadásától nem-

csak a szezonális és idénymunkások foglalkoztatási gondjainak megoldását remélik, hanem abban is bíznak, hogy ez hosszú távon pozitív hatással lesz Magyarország gazdasági életére: „Ezekben az országokban azért tudjuk mindannyian, hogy nem mindig az európai normáknak megfelelő az ügyintézés, és bizony, itt hatalmas gazdasági versenyelőnyt jelent az, hogy a magyar vállalkozások, amelyek elindulnak a határon túli országokba, anyanyelvükön jól beszélő, képzett, ottani viszonyokat jól ismerő munkaerőt találnak.”²¹⁷

JOGALKOTÁSI-JOGTECHNIKAI INDOKOK

A jogalkotási-jogtechnikai szempontokat előtérbe helyező vélemények szerint igaz, hogy a hatályos jogban ma mintegy 150 különböző szintű jogszabály található, amely a határon túli magyarokkal kapcsolatos, ám átfogó jellegű törvény megalkotására ez idáig még nem került sor. Az ilyen típusú érvrendszer rugalmas alkalmazhatóságát bizonyítja, hogy az egységes antidiszkriminációs törvényre vonatkozó javaslatot éppen azzal az indokkal utasították el, hogy a meglévő szabályozás adta eszközök, a több helyen fellelhető rendelkezések nem teszik szükségessé a hátrányos megkülönböztetés külön törvényben való szabályozását.

A jogalkotási-jogtechnikai érvrendszerhez tartozónak tekintetem azokat a hozzászólásokat is, amelyek arra hivatkoznak, hogy „A szomszédos államokban élő magyarokról” szóló törvénytervezet szervesen illeszkedik az európai, közép-európai országok jogrendszerébe: „...az anyaországok egy része is megalkotta a más államok területén élő nemzettársaik érdekében törvényét; csak a térségből például Lengyelország, Szlovákia, Románia, Szlovénia és Horvátország.”²¹⁸

AZ ELLENZÉKI OLDAL TÉMÁI

A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvénytervezethez fűzött bíráló észrevételek kategorizálása után az alábbi témacsoportokat különböztettem meg: (1) diplomáciai aggályok; (2); jogalkotási kifogások; (3) társadalmi feszültségek; (4) migrációs kételyek; (5) diszkriminációellenes érvek. A törvény alapkonceptióját ideologikus alapon elutasító hozzászólásokat – miután ezek már a nemzeti identitás diskurzusokra vonatkoznak – az elemzés második részében vizsgálom meg részletesebben.

DIPLOMÁCIAI AGGÁLYOK

A legtöbb ellenzéki hozzászóló a szomszédos országokkal való előzetes konzultáció elmulasztását tette szóvá, mondván: „e törvény szuverén döntésünk, de nemcsak haza belügyünk”²¹⁹ Többször elhangzik az a figyelmeztetés, hogy a törvénytervezettel kapcsolatos tájékoztatás a magyar kormány elemi érdeke, hiszen „a határon túli magyarság problémáinak megoldása jelentős részben a többségi nemzettel való megállapodáson múlik”²²⁰, valamint azért is, mert „...a határokon átnyúló együttműködés, ...a határokon átívelő kapcsolatrendszer magyarok és magyarok, magyarok és szomszédok között legalább annyira fontos, sőt fontosabb, mint a magyarországi jogállás.”²²¹

A diplomáciai aggályokat megfogalmazók az uniós tagállamok támogatásának megszerzését azért tartanák fontosnak, hogy „...a határon túli magyarok hazánkban történő munkavállalása mögött ne a schengeni egyezmények kijátszását sejtjük.”²²² Az egyeztetést hiányoló bírálatok sorába tartozik az a vélemény is, amely a konszenzuális döntéshozatal elvének érvényesülését kéri számon a kormányon: „...Magyarország, afféle nagyhatalmi allűrökkel, szinte valamennyi szomszédjával, talán nem a legszerencsésebben viselkedik.”²²³

A jogalkotási problémákat érintő felszólalások többsége a törvénytervezet személyi hatályával összefüggő hiányosságokra hívja fel a figyelmet. A jogalanyiságot érintő kifogások leggyakrabban a magyar igazolványok kiadásának feltételeiben mutatkozó bizonytalanságokkal kapcsolatban merülnek fel. „A törvény nem fogalmazza meg az ajánlás kiadásának tartalmi és eljárási feltételeit..., és nem sorolja fel az ajánlás megadására jogosult társadalmi szervezeteket...”²⁴

Ügyszintén a törvény személyi hatályához tartoznak azok a bírálatok, amelyek azt kifogásolják, hogy „...a törvény különbséget tesz a magyar nemzethez tartozók tekintetében aszerint, hogy ki él a szomszédos országokban, és miként vesztette el korábbi, vagy miként szünt meg magyar állampolgársága, és azok között, akik saját döntésük alapján más földrészen, más országban magyarként élnek.”²⁵

TÁRSADALMI FESZÜLTSEGEK

A státustörvény által generált lehetséges társadalmi feszültségekre hivatkozó felszólalók hiányolják a törvény társadalmi legitimitációjához és korrekt végrehajtásához szükséges háttéranyagokat és költségvetési számításokat: „Ez a törvény széles körű belpolitikai támogatás nélkül nem működik, hiszen a törvénnyel való egyet nem értés szembefordíthatja a „belmagyar”-t a „külmagyar”-ral.”²⁶ A gazdasági versenyhelyzetből, a „jóléti sovinizmusból” eredő konfliktusok azért tartják veszélyesnek, „...mert ahol a szegények, szűkölködők és hátrányos helyzetű térségek nem látnak esélyt az előrelépésre, a megkapaszkodásra, ott minden nemzeti egység virtuális, képzelt egység.”²⁷

A nemzeti egység hiányához vezető gazdasági és társadalmi problémák sorában a legtöbb kritikus vélemény a tervezet munkaerőpiacra gyakorolt kedvezőtlen hatásával kapcsolatban hangzott el: „A 3 hónapos munkavállalási lehetőség Magyarországon azokat a munkaerőgondokat nem oldja meg, ahol hiány mutatkozik, ezzel szemben ott képez versenyt, ahol Magyarországon munkaerő túlkínálat van.”²⁸ A szociális, társadalombiztosítási és egészségügyi ellátásokkal összefüggésben is megfogalmazódtak aggályok és fenntartások: „A magyar egészségügy még a határon belül élőkkel kapcsolatos feladatait sem képes maradéktalanul ellátni.”²⁹

MIGRÁCIÓS KÉTELYEK

Annak ellenére, hogy a szülőföldön maradás elősegítése a törvénytervezet azon célkitűzései közé tartozik, amelyben a politikai szereplők között széles körű konszenzus van, mégis sokan gondolják úgy, hogy a törvény ezzel éppen ellentétes célokat szolgál. A bíráló vélemények szerint a helyben maradást, illetőleg a szülőföld elhagyását ösztönző támogatások egymáshoz viszonyított aránya még a törvényjavaslat egyik legfontosabb céljának megvalósulását – a szomszédos államokban élő magyarok nemzeti azonosságtudatának biztosítását – is veszélyeztetheti: „...a törvény tömeges, legitimizált bevándorlást indíthat el, ami a magyarlakta lakóhelyek

gyors erőzóját jelentheti, a helyi kultúra elvesztésével együtt.³³⁰

DISZKRIMINÁCIÓELLENES ÉRVEK

Az etnikai diszkrimináció tilalmára vonatkozó alapelv megsértésére hivatkozó bíráló megjegyzések három kontextusban is megjelennek a tervezet vitájában. Az első és egyben legtöbbször elhangzó kritika a törvényjavaslat és az uniós szabályozás – ugyanazon állam polgárai között etnikai alapon nem lehet különbséget tenni – közötti meg nem felelésre: „Megoldhatatlan problémát okoz az a különbségtétel, amelyet az egymás szomszédságában élő állampolgárok, Románia, Szlovákia, Kis-Jugoszlávia, Horvátország, Szlovénia állampolgárai között ez a rendszer teremt.”³³¹ –, valamint az ebből származó esetleges negatív következményekre vonatkozik: Abban a tekintetben is aggályokat látunk, hogy ez a megkülönböztetés nem éppen erősíteni fogja-e az anyaország részéről a megkülönböztetést ezekben az országokban...³³²

Ugyancsak a diszkriminációellenes érvek csoportjához tartozónak tekintetem a jogalanyiség kérdéséhez kapcsolódó azon bírálatokat, amelyek azt kifogásolják, hogy az ausztriai magyarokra nem terjed ki a törvény személyi hatálya.

Végül a hátrányos megkülönböztetés tilalmához kapcsolódik – igaz, csak közvetve – az az észrevétel is, amely a határokon belül élő kisebbségek sorsát ugyanolyan fontosnak tartja, mint a szomszédos országokban élő magyarokét: „Nem véletlen, hogy ezt a kérdést ... érintette Romano Prodi is legutóbbi magyarországi látogatása alkalmával. Nagyon helyesnek tekintette azt, hogy Magyarország aggódik a határain túl élő magyarok sorsáért, azonban azt is hozzátette, hogy azt is nagy örömmel venné, ha a Magyarországon élő kisebbségek sorsáért is ugyanilyen lelkes aggodalmat tanúsítana a magyar kormány.”³³³

A NEMZETI IDENTITÁS MINTÁI

A kultúrnemzeti és a politikai nemzeti identitás fogalmának operacionalizálása során részint a Kárpát-medencében együtt élő nemzeti és nemzeti kisebbségi csoportok közötti viszonyokat vizsgáló szociológiai és szociálpszichológiai kutatás³⁴ eredményeire és előfeltevéseire, részint Bibó István – „A kelet-európai kisállamok nyomorúságá”-ról írott – tanulmányára támaszkodom (Bibó 1986).

A Kárpát Projekt kutatói a nemzeti identifikáció mérésére alkalmazott kérdésközpont összeállításánál az állampolgárságot, a tartózkodási helyet és az önbesorolást a politikai nemzetfelfogás tartozékainak, az anyanyelvet, a vérségi köteléket, valamint a kulturális azonosságot a kulturális értelemben vett nemzeti hovatartozás indikátorainak tekintették. (Csepeli–Örkény–Székelyi 2001). Miután – az empirikus kutatás tanulságai szerint – az önbesorolás a nemzeti identitást mind politikai, mind kulturális értelemben megszabhatja, a vita elemzésénél az erre hivatkozó véleményeket aszerint osztályoztam,

hogy az öndefiníciót összekötik-e valamilyen meghatározott magatartási mintával (kultúrnemzeti felfogás), vagy éppen ellenkezőleg, a nemzethez tartozás attribútumainak kívülről történő rögzítését nem tartják összeegyeztethetőnek az identitásválasztás szabadságával (államnemzeti identitás).

KULTÚRNEMZETI KONSTRUKCIÓ

A szomszédos országokban élő magyarokról szóló törvényjavaslat parlamenti vitája kapcsán megjelenő álláspontok elemzése során az alábbi témakonstrukciókat vettem a kultúrnemzeti beszédmódhoz tartozónak: (1) összmagyar integráció; (2) kismemzeti tudat; (3) etnocentrizmus; (4) önsajnálát; (5) exkluzivitás-intolerancia.

ÖSSZMAGYAR INTEGRÁCIÓ

A törvénytervezet országgyűlési vitájában felszólalók túlnyomó többsége a kulturális és érzelmi hovatartozás szerinti nemzetdefiníciót tekinti meghatározónak, mely szerint a határon túli magyarok is a magyar nemzet részét képezik. Az „egységes magyar nemzetről” vallott elképzeléseket illetően széles körű egyetértés mutatkozik mind a kormánypárti, mind a legnagyobb ellenzéki párt képviselői körében. A különbséget mindössze az okozza, hogy ki mit tekint e kijelentés legitimitációs forrásul: „...a fordulatot 1988-ban Szűrös Mátyás kijelentése jelentette, amellyel leszámolt a Kádár-korszak bűnös hallgatásával: kijelentette, hogy a Kárpát-medencében egységes magyar nemzet van.”³³⁵ Egy másik verzió szerint: „Az első lépés (...) Antall Józsefé volt, aki akkor még a támadások ösztüzében vállalta, hogy a 15 millió magyar közösségében gondolkodik.”³³⁶ A legtöbb hozzászóló csak a határon túl élő magyarokat sorolja a nemzethez, de akad olyan vélemény is, mely szerint az összmagyar integrációt ki kellene terjeszteni „a világ szinte minden részében szétszóródott magyarságra (...) és az élő magyarok mellett a meghaltak emléké”-re is³⁷.

Miután „a nemzet és nemzetiség szavakat a magyar nyelvben meghonosodott jelentéstartalmuk szerint, tehát „kultúrnemzeti” (...) értelemben használjuk” (Romsics 1998), nem meglepő, hogy a törvénytervezet vitájában részt vevők argumentációjában csak elvétve jelennek meg etnikai tényezők a magyarsághoz tartozás igazolásaként. Ezen kevesekhez tartozik az a felszólaló, aki – a kulturális és nyelvi azonosságon túl – a természetes földrajzi határookra való hivatkozással érvel a magyarság egysége mellett. „Európa közepén, mondhatni Európa szívében egy nagyon jól körülhatárolt terület látható, a Kárpátok koszorújában, (...) amely területen legalább 1100 éve él egy nép, legendák népe, amely azonos nyelvet beszél, azonos a kultúrája és az azonosságtudata is.”³³⁸ Ebben a kijelentésben egyszerre van jelen a nemzetvélelés folyamata kísérő szenvedélyes térhasználat („szerelmes földrajz”) és a mitizált történelmi narráció.

KISNEMZETI TUDAT

A kismemzeti tudat legfőbb jellegzetességét Bibó „a vágyak és a realitás összhangtalanságának jellegzetes ellentétes lélektani tünetei”-ben látja: „E nemzetek legtöbbje egykori vagy lehetséges nagyhatalmi helyzeteken rágódik, ugyanakkor azonban oly csüggedten tudja magára alkalmazni a „kis nemzet” megjelölést ...” (Bibó 1986.) A „túlméretezett nemzeti hiúság” és a belső bizonytalanság feszítő ellentmondását jól példázza az a felszólalás,

amely a kisnemzeti mivolttal való szembenézést a következőképpen summázza: „Magyarország egy európai középhatalomból Közép-Európa leggyengébb és legszegényebb országává vált.”³⁹

Nem szükségszerű azonban, hogy a realitások tudomásul vétele feltétlenül önsajnálattal és pesszimizmussal járjon együtt, a kisnemzeti tudat az új helyzethez igazodó, adaptív viselkedésben is megnyilvánulhat. „Egy olyan kicsinnyé szabott és nyitott országnak, mint amilyen hazánk, azonban nem elég, ha megfogalmazza saját álláspontját az adott kérdéstről, meg kell kísérelnie elfogadtatnia törekvéseit a nagyvilágban.”⁴⁰

ETNOCENTRIZMUS

Az etnocentrizmus mint „a saját nemzet más nemzetekkel való összehasonlításának fölényérzetet biztosító archaikus mintája” (Csepeli-Örkény-Székelyi 2001) természetesen nem kizárólag a kulturális értelemben vett nemzeti hovatartozás sajátja. Bibó István szerint az etnocentrizmus attól válik a „kelet-európai kisállamok” jellegzetességévé, hogy „(...) mind reális, mind képzelt teljesítményük – a Nobel-díjtól kezdve az olimpiai rekordokig – elvesztette spontán, öncélú jellegét, és belekerült a nemzeti öndokumentáció szolgálatába” (Bibó, 1986).

A saját csoportot felülértékelő, a másik csoportot lebecsülő etnocentrikus attitűdöt egy bipoláris világmép uralja: az egyik oldalon a tökéletesen jó, másik oldalon a tökéletesen rossz világ és képviselői: „S mivel a határon túli magyarok egzisztenciálisan demokraták, mindig a jó oldalra állnak...”⁴¹; (...)mindenütt a jogállamiságért, az alapvető értékek, az emberi jogok, a kisebbségi jogok érvényesítése oldalán állnak.”⁴²

A vitában megjelenő vélemények érdekessége, hogy az összehasonlítás alapul szolgáló nemzeti csoportba kizárólag az ország határain kívül élő magyar nemzetiségű személyeket sorolják be: „Trianon óta mi vagyunk Európa legbékésebb nemzeti kisebbsége, mármint a határon túli magyarság...”⁴³, illetve: „(...) az amerikai közvélemény is elismeri, hogy talán ez volt Amerika történetében a legnagyobb, legjobb minőségű emigráció.”⁴⁴ E kijelentések annak a nemzetkepciónak a megjelenítői, melyek „(...) összemoszák a különböző régiók magyar kisebbségei közötti kulturális, történelmi különbségeket, másfelől eszménnyé teszik a kisebbségeket az identitásteremtés, – vállalás számára.” (Csigó-Kovács 2000)

ÖNSAJNÁLAT

Bibó (1986) a „közösségért való egzisztenciális félelem” érzését tekintette a közép- és kelet-európai politikai lelkeség legjellemzőbb vonásának. A történelem viszontagságai miatti szenvedés, az állandó fenyegetettség- és veszteségérzet, a nemzet sorsáért való aggodalom, a „nemzethalál” tragikus, 19. századot idéző víziója – a parlamenti felszólalások elemzésének tanulsága szerint – még ma is eleven része a nemzettudatnak: „A szomszédsági magyarok hosszú, keserves története arról szól: hogyan óvhatja meg egy nemzet azon részeit, amelyek egy vagy gyakran inkább számos ellenséges szándékú politika alávetettei lettek, hogyan akadályozhatja meg elsorvasztásukat? (...) Vak vágyaink követése azonban nem hozott megoldást, nem kerülhettük el a világegést sem, mely tömegsírjainkhoz vezetett.”⁴⁵

A tragikus nemzettudat elemeit tartalmazó hozzászólások – szinte kivétel nélkül – „a politikum mint »test« szimbólumá”-nak (Szűcs 1974) használatával teszik érzékletesebbé a nemzet meg-

próbáltatásait: „...azzal a XX. századi örökséggel nézünk szembe, hogy ma államhatárok osztják meg az egykor egy testet alkotó magyarságot.”⁴⁶ A határon túli magyar kisebbségekhez való viszony relációjában a nemzet egy gondoskodó, védelmező anya képében jelenik meg: „Az első lépés – a határainkon kívül rekedt nemzetrészek elismerése és magunkhoz ölelése útján – Antall Józsefé volt”.⁴⁷ Az emberi test mint politikai metafora alkalmazásának speciális esete a nemzetállami fetisizmus, amely „a politikai nacionalizmus patológiájaként a nemzetállam területének csonkolásától való rettegésben mutatkozik meg.” (Csepeli-Örkény 1998) Az emberi szervezet analógiájával nemcsak „az igazságtalan és szégyenletes trianoni békeszerződés”⁴⁸ következményeire hivatkozók argumentációjában, hanem az irredezitizmus politikai rehabilitációjára törekvők érvelésében is találkozhatunk: „Történészek túl gyakran elítélőleg szólnak erről, pedig természetes reakció: sajog az amputált végtag”.⁴⁹

EXKLUZIVITÁS – INTOLERANCIA

A „Ki a magyar” kérdés által tematizált kategóriák egyaránt lehetnek inkluzívák, illetve exkluzívák, de míg az inkluzivitás inkább az államnemzeti felfogás sajátja, addig a nemzeti identitás normatív elemekkel történő meghatározása a kulturális értelemben vett nemzetdefiniációk jellemzője. Ilyen normatív elem lehet a magyarsághoz tartozás meghatározott magatartási mintával való összekapcsolása: „Én talán a sorsközösség kifejezést tartanám a legjobbnak, hogy az a magyar, aki vállalja a sorsközösséget.”⁵⁰ Ez a kijelentés azt az implikációt foglalja magában, hogy nem az a magyar, aki annak vallja magát, hanem aki bizonyítja lojalitását a magyar nemzethez. Ide tartozik az a vélekedés is, amely veszélyeket lát az identitás szabad megválasztásának már kialakult gyakorlatában: „A másik, amit szintén hírügynökségi jelentésekből kell tudomásul vennünk, hogy az emberek befogadása, s nemzeti hovatartozásuk megítélése szempontjából Európában valami pokoli zűrzavar van.”⁵¹

A nyilvános beszéd – kirekesztő, intoleráns – szélső pólusa is megjelenik a törvénytervezet parlamenti vitájában. Ennek egyik megnyilvánulása a tervezetet bírálók politikai ellenségként való tételezése. Ez a retorikai konstrukció azt a célt szolgálja, hogy bizonyos személyeket kizárjanak a vitából, illetve – súlyosabb esetben – megvonják tőlük a magyar nemzeti csoporttagságot: „Arra biztatom az anyaország polgárait, hogy ne sokat foglalkozzanak a törvény körüli hecckampánnyal, ez ugyanis mindössze néhány talajt veszített, szalmaszálba is kapaszkodó embertől származik.”⁵²; „Itthon, bent, itt is állítsunk ki magyar igazolványt, mert nem mindenkinek jár. Sajnos itt tartunk, ki kell mondani: nem mindenkinek jár!”⁵³

ÁLLAMNEMZETI KONSTRUKCIÓN

A törvény alapkoncepcióját ideologikus alapon elutasító bírálatokat a következő tartalmi elemek megjelenése esetén soroltam be a politikai értelemben vett nemzet-

kategóriába: (1) inkluzivitás; (2) állampolgárság; (3) területi elv.

INKLUZIVITÁS

A nyilvános beszéd másik pólusához – a kirekesztő, intoleráns témakonstrukcióval szemben – tartoznak az individuumra alapozó, liberális, univerzalisztikus politikai diskurzusok (Heller–Rényi 1995). Az öndefiníció csak ebben az értelemben lehet az államnemzeti felfogás ismérve: „Számunkra csak egyetlen elfogadható megközelítés létezik: az, aki magát magyarnak vallja, magyarnak tekint, azt állítja magáról – minden más megoldás valamiféle kirekesztést sejtet.”⁵⁴ Ez az álláspont azt is implicálja, hogy „...a nemzeti, nemzetiségi hovatartozás egyéni választás tárgya, az egyén döntésétől függ, nem adhatók meg legitim kollektív elvárások, a csoporthoz tartozást nem lehet normatív előfeltételekhez kötni.” (Heller–Rényi 1995) A magyar igazolvány kiadásához szükséges civil szervezetek felállítását is azért tartják elfogadhatatlannak, mert működésük lehetővé teszi annak mások által történő eldöntését, hogy ki tartozik a magyar nemzeti közösséghez.

ÁLLAMPOLGÁRSÁG

Az államnemzeti felfogás hívei az etnikai, nemzetiségi alapú megkülönböztetés helyett a „színvak” elvet követő, állampolgársági alapon járó támogatási rendszer alkalmazását javasolják: „... Magyarország számára az az előnyös, ha olyan munkavállalási kedvezményeket vezet be, amelyek nemcsak a dunaszerdahelyi magyarnak és aradi magyarnak, hanem a dunaszerdahelyi szlováknak és aradi románoknak is igénybe vehetők.”⁵⁵

A környező országok hasonló jellegű jogszabályait hivatkozási alapul tekintő véleményekkel szemben fogalmazódik meg az az észrevétel, mely szerint nem Szlovákiát, Görögországot, Romániát és Lengyelországot kellene ebben az összefüggésrendszerben példaképnek tekinteni, hanem az állampolgársági köteleket változtatlanul hagyó észak-, illetve nyugat-európai államokat:

TERÜLETI ELV

A tartózkodási hely mint az államnemzeti felfogás egyik eleme leginkább a szülőföldön maradás elősegítésének kontextusában jelenik meg a törvény alapkoncepcióját bíráló hozzászólásokban. A tervezetet kategorikusan elutasítók a nemzeti önazonosság fenntartását az adott ország politikai-jogi kötelékében képzelik el: „...mert mi azt gondoljuk, hogy nem a munkáskezeket kell idehozni, hanem a munkát kell odavinni. A támogatásokat nem itt kell kiosztani, hanem a támogatásokat ott kell odaadni ... Az ottani műhelyeket, az ottani iskolákat, az ottani médiát kell támogatni, mert ez erősíti a határon túli magyarságot.”⁵⁶

A politikai értelemben vett nemzetfelfogáshoz tartozó vélemények alapvetően kisebbségjogi, emberi jogi problémaként kezelik a törvényt, így azt gondolják, hogy „azon az úton kell Magyarországnak továbbmennie,

amelyen a kisebbségi magyar pártok politikája halad: a jobbiztosítás, az emancipáció, ugyanakkor az integráció útján”.⁵⁷ Számukra elfogadhatatlan az a felfogás, amely a problémát a magyar kisebbség „magyar államtól való elszakítottágában látja, és ennek megfelelően a megoldás központi kérdésének a magyar államhoz való formális jogi kapcsolatot tekinti...”⁵⁸

A VITÁBAN MEGJELENŐ NEMZETI BESZÉDMÓDOK

„A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvény” parlamenti vitájából kirajzolódó nemzetdiskurzusokat két dimenzió mentén különíthetjük el: a „kultúrnemzeti-államnemzeti” megosztás mellett az „emocionális-pragmatikus” dimenzió szerint is csoportosíthatjuk a nemzeti identitás diskurzusokat. A két dimenzió együttes alkalmazásával az alábbi nemzeti beszédmódokat különböztettem meg: (1) „kultúrnemzeti-emocionális”; (2) „kultúrnemzeti-pragmatikus”; (3) „államnemzeti-pragmatikus”. Érdekes módon a lehetséges, negyedik verzió – az „államnemzeti-emocionális” diskurzus nem jelenik meg a vitában.

„KULTÚRNEMZETI-EMOCIONÁLIS”

A „kultúrnemzeti-emocionális” beszédmód megjelenítői a határon túl élő magyarokra a magyar nemzet részeként tekintenek, ezzel a nemzet fogalmát területileg kiterjesztik minden magyarlakta vidékre. Rendkívüli fontosságot tulajdonítanak a magyar igazolványnak, amely megtestesítheti a magyar államhoz fűződő jogi kapcsolatot (jogi integráció), de „lélektani”, illetve szimbolikus jelentősége is lehet a szomszédos államokban élő magyarok számára. Az érzelmi elemeket felvonultató argumentáció mellett a diskurzus másik fontos ismérve, hogy az ezen beszédmódhoz tartozó vélemények sorában megjelennek a „közép- és kelet-európai politikai lelkiség” Bibó által jellegzetesnek vélt vonásai (közösségért való egzisztenciális félelem, a saját nemzet teljesítményének alul-, illetve felülértékelése, önsajnálát), valamint a tragikus nemzettudat elemei is (nemzethalál víziója, állandó fenyegetettség- és veszteségérzet, „Trianon-trauma”).

„KULTÚRNEMZETI-PRAGMATIKUS”

A „kultúrnemzeti-pragmatikus” beszédmód képviselői is nyelvi-kulturális közösségként tételezik a nemzetet, ám az uniós tagállamok és a szomszédos országok támogatásának megszerzését ugyanolyan fontosnak tartják, mint a határokon túl élő magyarok támogatását. A törvény alapkoncepcióját nem ideologikus, hanem pragmatikus alapokon bírálják, így a javaslat egyes részeinek módosítását és a szomszédos országokkal való konzultációt szorgalmazzák. A törvénytervezet szükségességét alátámasztó érvelésükben úgyszintén megjelennek az érzelmi-szimbolikus elemek, de a kismemzeti, valamint a tragikus nemzettudat elemeit nem – vagy csak alig – használják ebben a diskurzusban.

„ÁLLAMNEMZETI-PRAGMATIKUS”

Az „államnemzeti-pragmatikus” diskurzus képviselői a klasszikus liberális elemeket (etnikai diszkrimináció tilalma, emancipáció, jobbiztosítás) hangsúlyozzák a közös múlttal és az etnikai, nemzetiségi alapon történő megkülönböztetéssel szemben, így a

törvényjavaslatot elsősorban ideológiai alapon bírálják. A törvény létrejöttének szükségességét és jelentőségét nem a szimbolikus gesztusokban, hanem a határon túli magyarok szülőföldön való maradását elősegítő konkrét kedvezményekben, illetve támogatásokban látják. A tervezetet azért utasítják el, mert a nemzeti önazonosság fenntartását csak az adott ország politikai-jogi kötelekében és nem az anyaország és a kisebbségi magyarok közötti formális jogi kapcsolat keretében tudják elképzelni.

KÖVETKEZTETÉSEK

Kutatásom egyik alapkérdése az volt, hogy a „státustörvény” körül kialakult vitában milyen nemzetkepciók jelennek meg, pontosabban: a kulturális értelemben vett nemzetdefiníció vagy a politikai nemzetfelfogás irányítja a politikai diskurzusokat. A parlamenti vita elemzésének eredménye részben alátámasztotta a történeti magyar nacionalizmus „kétarcúságáról” szóló nézeteket, melyek szerint a 18–19. század fordulója után Magyarországon egyszerre van jelen egy államnemzeti és egy kultúrnemzeti jellegű nemzeti tudat. (Szűcs 1974) Azért csak részben, mert a „magyarsághoz” tartozás kritériumainak meghatározásában egyértelműen a nyelvi, etnikai elemek domináltak az állampolgársági köteleket és az önbesorolást előtérbe helyező klasszifikációkkal szemben.

Az országgyűlési vita témacsoportok szerinti vizsgálatából kiderül, hogy a politikai szereplők többsége érzelmi, illetve morális okokra hivatkozva foglalt állást a törvény szükségessége mellett. A törvénytervezet szimbolikus jelentőségét hangsúlyozó érvek sorában leggyakrabban a „80 éves adósság törlesztése”, a „Trianon-trauma oldása”, valamint a „határokat átívelő nemzeti integráció megvalósításának” gondolata szerepelt. Az elemzés így alátámasztotta azokat a vélekedéseket, melyek szerint a magyar politikai kultúrában a „sérelemi-szimbolikus politizálás”-nak (Törzsök 2001) jóval erősebb hagyományai vannak, mint az ideológiai elköteleződéstől mentes, pragmatikus, szakértői érvelésnek.

A speciális jogállás szükségességét, valamint a határon átnyúló szimbolikus (vagy lelki) integráció fontosságát hangsúlyozó nézetekben impliciten benne foglaltatik a „nép-nemzeti” diskurzus egyik legfontosabb szimbóluma, az etnikai alapú dichotomizálás is, melynek értelmében a kedvezménytörvénnyel egyetértő vélemények ismét egyet jelentenek a „nemzetben való gondolkodással”, míg a tervezetet bírálók, illetve azt elutasítók „nemzetietlen” magatartásról tesznek tanúbizonyságot.

A lábjegyzetek megtalálhatók a KAPU honlapján: www.kapu.cc

Káldy Péter

TÜKÖRBE NÉZTEM

**Ha nem tudsz már
Se kérni, sem adni
Se hinni, se ölni
Se bízni, se sírni
Mikor lejönnek a hegyről a
Keresztfák:
Rajtuk a Törvény!
Tanítsanak ismét?
Adni, hinni, bízni
Ne kelljen többé
Kérni, ölni, sírni?
De a fonsoron-túl
Ismét térdre esik
Az igazság.**



Ukrajnai kun szobrok (4–7. század)